
MEGTART A SZÓ

HASZNOSÍTHATÓ ISMERETEK
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NYELVHASZNÁLATRÓL

SZERKESZTETTE: CSERNICKÓ ISTVÁN

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben

- kik és hányan beszélnek a magyar nyelvet Kárpátalján?
- milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?
- miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?
- van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?
- mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?
- milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?
- miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?
- hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?
- milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?
- miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?
- miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?
- miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?
- mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?
- mit tartanak szokatlannak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?
- milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

MEGTART A SZÓ

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek
a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Szerkesztette: Csernicskó István

MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
Hodinka Antal Intézet

Budapest – Beregszász, 2010

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Írta:

Beregszászi Anikó
Csernicskó István
Hires-László Kornélia
Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Molnár D. István
Molnár József

Szerkesztette:

Csernicskó István

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézetében, az MTA HTMTÖ támogatásával.

A kötetben szereplő illusztrációkat válogatta, szerkesztette, a fotókat készítette:
*Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Gönczy Sándor, Karmacsi Zoltán, Makó András,
Márku Anita, Molnár József és Molnár D. István.*
Tipográfia: Fábián Zoltán

A kiadványban szereplő keretes írások nagy része átvett anyag. Ezeknél mindig feltüntettük a forrást.
Ha sem a forrás, sem a szerző nincs jelölve a keretes írásban, a szöveg a szerzők munkája.

A „felélesztett” ír nyelv című írást Bányi Szilvia készítette.
A Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája című keretes rész szerzője Ferenc Viktória.
A nyelvválasztást befolyásoló egyéb tényezők Molnár Anita írása.

A kötet kiadását támogatta a:

© A szerzők
© MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és Hodinka Antal Intézet

ISBN 978-963-508-582-8

TARTALOM

Előszó (Csernicskó István)	7
A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei (Csernicskó István)	9
AKIK A MAGYAR NYELVET FENNTARTJÁK: MAGYAROK ÉS MAGYAR ANYANYELVŰEK KÁRPÁTALJÁN	13
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai	15
A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése (Molnár József és Molnár D. István)	15
Anyanyelvi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	23
Korszerkezet, nemi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	25
Népszaporulat, migráció (Molnár József és Molnár D. István)	26
Közoktatás, iskolázottság (Molnár József és Molnár D. István)	27
Vallási összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	29
Előrettekintés (Molnár József és Molnár D. István)	30
A KÉTNYELVŰSÉG ÉS A MAGYAR NYELV HASZNÁLHATÓSÁGA	33
Nyelvhasználati helyzetek és színterek	35
Mi a kétnyelvűség? (Csernicskó István)	35
Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” (Beregszászi Anikó, Csernicskó István)	42
A kétnyelvűség lehetséges következményeiről és típusairól (Csernicskó István)	49
Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?	54
A kétnyelvűség típusai a nyelvelsajátítás ideje és indítéka szerint (Csernicskó István)	54
A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását? (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Karmacsi Zoltán)	56
Tannyelvválasztási útmutató szülőknél és pedagógusoknak (Csernicskó István)	62
Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőknél, amikor tannyelvet (oktatási nyelvet) választ gyerekének? (Csernicskó István)	62
Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt? (Csernicskó István)	69
Milyen szintű nyelvtudás várható el a kisebbségeiktől? (Csernicskó István)	72
A KÉTNYELVŰSÉG HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRA	77
A nyelvek érintkezése (Csernicskó István)	79
Hatások a szóképzésben és a nyelvi rendszerben	81
A szókölesönzés (Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita)	82
A nyelvérintkezések hatása a nyelvi rendszerben (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	93
A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában (Csernicskó István)	98
A kódváltás: váltogatás a nyelvek között (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Márku Anita)	98
A névhasználati és megszólítási szokások (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	103
Egyéb kétnyelvűségi hatások (Csernicskó István)	107

JOGOK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁRA	111
A nyelvhasználat jogi háttere	113
Ügyfelek és hivatalnokok (Csernicskó István)	113
Az Alkotmány és a törvények (Csernicskó István)	116
Az Ukrajna által aláírt nemzetközi dokumentumok (Csernicskó István)	125
Elnöki, kormány- és miniszteri rendeletek (Csernicskó István)	129
A nyelvi jogokról, összefoglalóan (Csernicskó István)	130
AZ ANYANYELV FENNTARTÁSÁNAK SZÁNDÉKA.....	137
Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat (Csernicskó István)	139
Ajánlott irodalom (Csernicskó István).....	147

A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását?

A nemzetiségileg és nyelvileg vegyes lakosságú vidékeken nem ritka a vegyes házasság, ahol az anya az egyik, az apa a másik nyelvet beszéli anyanyelvként. Az ilyen családok jelentős részében a szülők azt szeretnék, hogy gyermekük mindkét ági nagyszülei tudjon beszélni, vagyis azt, hogy mindkét szülő anyanyelvét elsajátítsa. Ugyanakkor a szülők egy részében az aggodalom is megfogalmazódik: vajon nem hat-e károsan a gyermek nyelvi és személyiségfejlődésére, ha kezdettől fogva két nyelvet tanul?

Az anyanyelvét (első nyelvét) – függetlenül attól, hogy ez a magyar, az ukrán, az angol, esetleg az arab vagy valamelyik afrikai, esetleg dél-amerikai bennszülött törzsi nyelv – minden gyermek azonos módon, egyforma fejlődési fázisokon keresztül sajátítja el. Amennyiben a gyermek egyidejűleg két nyelvet hall a családban, és egyszerre két nyelvet sajátít el, gyakorlatilag két első nyelve (vagy úgy is fogalmazhatnánk: két anyanyelve) lesz.

Az egynyelvű és kétnyelvű (vagyis két nyelvet a kezdetektől párhuzamosan tanuló) gyerekek beszédfejlődésében ugyanis lényegében azonos szakaszok vannak. Meghatározó különbségek tehát nincsenek egyetlen vagy több nyelv családban történő elsajátítása során. Azok az eltérések azonban, melyek mégis jelentkeznek az egy- és kétnyelvű gyerekek nyelvi fejlődésében, éppen abból fakadnak, hogy az egyik csak egy, a másik viszont két nyelvet tanul egyszerre.

Mind az egy-, mind pedig a két nyelvvel ismerkedő gyermekek a beszédelsajátítás során annak a nyelvnek (vagy azoknak a nyelveknek) a szabályrendszerét sajátítják el, amelynek (vagy amelyeknek) a hatásai érik. Minden beszélni tanuló gyereknél ugyanolyan sorrendben ugyanazok a fejlődési szakaszok követik egymást. A szűkebb és tágabb környezet azonban gyorsíthatja vagy lassíthatja ezeket a szakaszoknak a lefolyását.

A nyelvelsajátítás legelső szakasza minden egészséges gyermeknél az elsődleges biológiai hangok korszaka, mely a születéstől körülbelül a 8. hétig tart. Ekkor a gyermek még csak reflexszerű hangadásra képes: sír, ha éhes, ha fáj valamije, illetve hangokat hallat akkor is, amikor szopik, nyel, esetleg büfög, köhög. A következő periódus a 8. és 20. hét közé tehető. Ekkor megjelenik a gögicselés és a nevetés. A

A mi szavunk járása

Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba

Szerkesztette: Csernicskó István

Könyv a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségéről

harmadik fejlődési fázisban (mely a 20–30. hét között jelentkezik) a gyermek ráébred arra, hogy elszórazhatja saját magát azzal, hogy hangokat ad ki. Ez a játékos hangadás időszaka. Ekkor már hosszabb hangsorozatokot hallat a gyermek. A 25. és 50. hetes kicsiknél megjelenik az úgynevezett gagyogás, ami akár 18 hónapos korig is elhúzódhat. Ebben a fejlődési szakaszban a gyermek már olyan hangsorokat is képes létrehozni, mint például *adu, bababa* stb. Körülbelül 9 és 18 hónapos kor között jelenik meg a következő fázis, melynek során a gyermek már úgy ejt ki bizonyos hangkapcsolatokat, hogy látszólag azok jelentéssel bíró szavaknak tűnnek. Az ebben a korban létrehozott hangsorok már egyre gyakrabban ismétlődnek. Ez az a korszak, amikor a gyerek által létrehozott hangok egyre inkább kezdenek igazodni a környezetében hallott nyelv (vagy nyelvek) hangjaihoz, s fokozatosan eltűnnek azok a hangok, melyeket nem hall maga körül. Míg a kezdeti fázisokban a csecsemők által képzett hangok száma akár a 200-at is elérheti, ebben a fejlődési periódusban a beszédszervek által kiejtett hangok száma drasztikusan lecsökken arra a néhány (általában 25–50) hangra és azok változataira, melyeket a nyelvvel ismerkedő gyermek a szüleitől hall.

Körülbelül a 12. és 18. hónap körül már megjelenhetnek az úgynevezett egyszavas mondatok. Ezek olyan szavak, melyek egész mondatot fejezhetnek ki. Az *Apa!* például jelentheti azt is, hogy a gyermek megnevezi a számára épp láthatóvá vált apját, de akár azt is, hogy 'apa, add ide a játékomat'. A több szavas mondatok általában másfél éves korban jelennek meg, és két éves korra a gyermek által használt mondatok akár három vagy négy szóból is állhatnak már. Három éves gyerektől pedig akár összetett mondatokat is hallhatunk.

A szókinces fejlődése hihetetlenül gyorsan folyik. Az első szavak megjelenésétől számítva évente akár 700 új szót is elsajátíthat a gyermek, és az iskoláskor kezdetére a gyerek aktív szókincese (az általa használt szavak összessége) 4–5 ezer is lehet (a passzív szókincese, azaz a nem használt, ám megértett szavak száma ennél sokkal nagyobb).

A fenti fokozatok – mint említettük – minden gyereknél megfigyelhetők (az egyes korszakok kezdete és vége azonban a környezet hatásaitól és a gyermek egyéniségétől is függ), attól függetlenül, hogy egy vagy két nyelv elsajátítása van folyamatban. Azonban két nyelv elsajátításának párhuzamos folyamata némileg más fokozatokban zajlik, mint az egynyelvű gyermekek nyelvsajátítása. Ez esetben három nagyobb fejlődési szakaszt különböztethetünk meg.

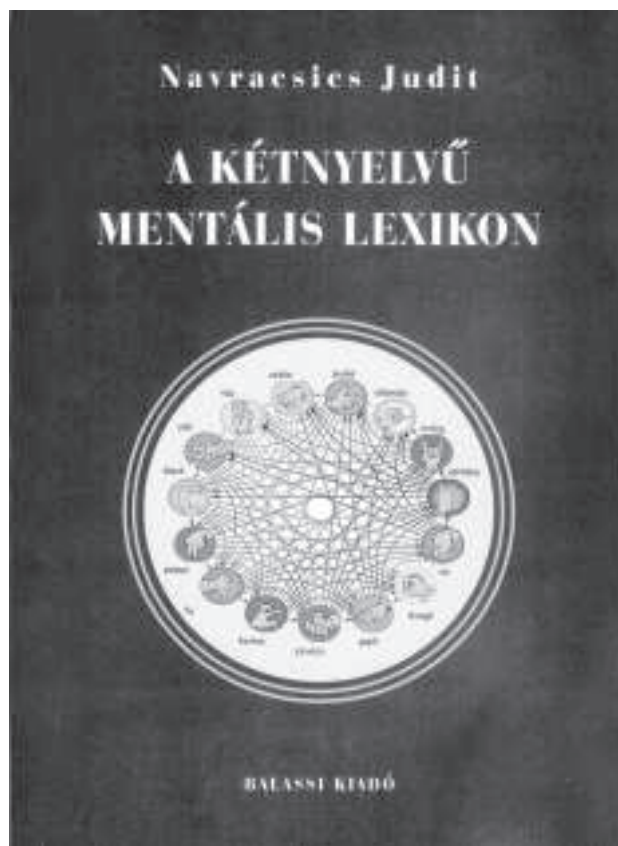
Az elsőben az egynyelvűekhez hasonlóan a két nyelvű gyermek is kialakít egy szókinceset, amely azonban mindkét nyelv szavait tartalmazza vegyesen. Ezek között nem nagyon fordulnak elő a két nyelvből származó egymásnak megfelelő szavak: ekkor még általában bizonyos szavakat csak az egyik, másokat csak a másik nyelven használ.

A második szakaszt attól számítják, amikor megjelennek az első két- vagy többszavas mondatok. Ilyenkor a két nyelv szavai keveredhetnek egyetlen mondaton belül. Ez a keveredés azonban gyorsan csökken, a harmadik életév végére a kevert mondatok aránya csupán öt százalék körüli.

Végül a harmadik fázisban a gyermek szókincsének ugrásszerű bővülésével mindkét nyelven megjelennek az egymásnak megfelelő szavak: a legtöbb szót mindkét nyelven ismeri már a gyermek. Az eltérő nyelvtani szerkezetek elsajátítása azonban ennél tovább tart. Egy ideig a gyermek egyetlen szabályrendszert használ mindkét nyelven, majd végül kialakul a két külön nyelvtan. Amikor a gyermek (általában a negyedik életév körül) eljut erre a szintre, már képes megkülönböztetni a két nyelvet egymástól, és azt is tudja, milyen nyelven szóljon az egyes családtagokhoz, illetve azoktól milyen nyelven várhat választ.

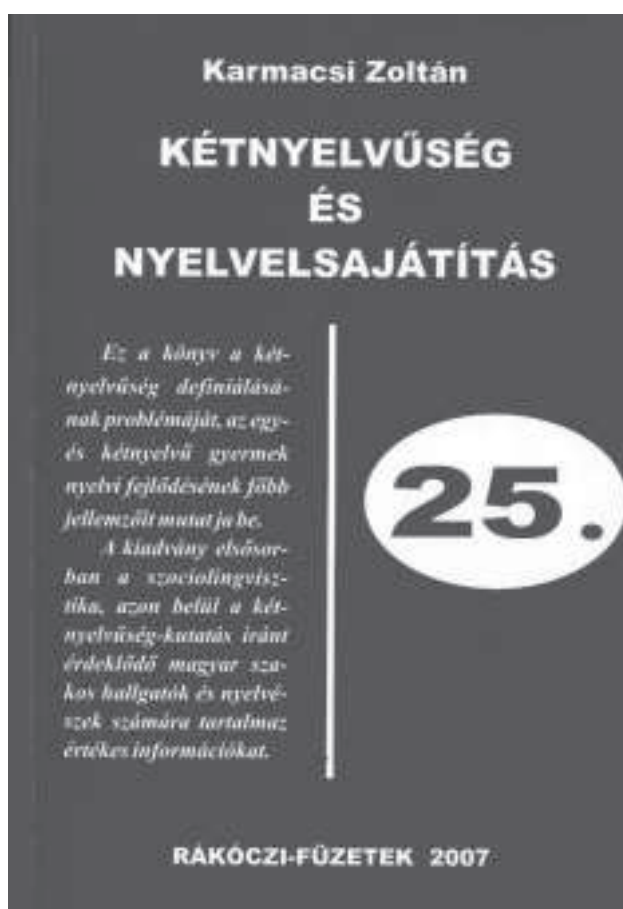

Navracsics Judit: *A kétnyelvű gyermek* című könyvének borítója

Navracsics Judit: *A kétnyelvű mentális lexikon* című könyve a kétnyelvűek szókincsének szerveződését tárgyalja

„A gyermekek már négyéves korukra képesek különbséget tenni a két nyelv között, s rendszerint a szüleikhez is a szülők anyanyelvén szólnak. Sőt, olyannyira tudatában vannak a két nyelvnek, hogyha az adott szülő a másik nyelven szól a gyermekhez, akkor a gyermekben meglepettség, zavartság jön létre, viccesnek tartja vagy egészen felháborodik a jelenségen. Az érthetlenség akkor is kiül a gyermek arcára, ha valaki hosszabb ideig egy nyelven kommunikál vele, s a következő megnyilatkozást viszont már egy másik nyelven teszi.” Karmacsi Zoltán: *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: PoliPrint, 2007. 21. old.

Karmacsi Zoltán: Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás című könyvének borítója

Tudnunk kell azonban, hogy a gyermek a hangzó nyelvet csak akkor tudja elsajátítani, ha beszélnek hozzá, pontosabban: ha hozzá beszélnek. Az elejtett szavakból, véletlenszerűen hallott mondatokból nem tud megtanulni beszélni. (A siketnémák egészséges gyermeke például, ha nincs a környezetében hangzó nyelven beszélő felnőtt, a rádió vagy televízió alapján nem tanul meg beszélni.) Ha mindent a kétnyelvűekre vonatkoztatjuk, akkor ez azt jelenti, hogy a kétnyelvű családban feleseperedő gyer-

mek is csak akkor sajátít el két nyelvet otthon, ha mindkét nyelven beszélnek hozzá, s mindkét nyelvet rendszeresen hallja maga körül. Ha csak az egyik szülő nyelven szólnak a gyerekhez, s a másik nyelvet csak időnként, véletlenszerűen hallja, akkor ennek a nyelvnek az elsajátítása nem folyik párhuzamosan az első nyelvvel.

Ha tehát a nyelvileg vegyes házasságban élő szülők azt szeretnék, hogy gyermekük mindkettőjük nyelvét sajátítsa el, akkor mindkét nyelven beszélniük kell a gyerekhez. Ilyen esetekben az *egy személy – egy nyelv* gyakorlatának következetes alkalmazása ajánlható. Vagyis az, hogy egy személy lehetőleg mindig azonos nyelven beszéljen a gyermekhez. Így a gyerek sokkal könnyebben és korábban tudja azonosítani, hogy két különböző nyelvet hall maga körül, és a fent ismertetett nyelvelsajátítási fázisokon át fokozatosan haladva körülbelül négyéves korára kommunikatív kompetenciájának már szerves részét fogja képezni a nyelvválasztás képessége: tudni fogja, hogy a környezetében előforduló emberekhez melyik nyelv köthető, s ha hozzájuk fordul, ezt a nyelvet fogja választani.

Fontos azonban azt is megjegyeznünk, hogy a szülőknek türelemmel kell lenniük, amíg a nyelvek elkülönítése nem történik meg. Addig ugyanis – amint azt említettük – a gyerek gyakorlatilag egyetlen nyelvtani rendszert használ, amelyben természetesen előfordulnak mindkét nyelvből származó szavak, nyelvtani elemek. Ez azonban nem a beszédbeli zavar, nem a fejlődési rendellenesség jele, hanem arra utal, hogy a gyerek egyszerre több nyelvel ismerkedik párhuzamosan. Ilyenkor gondoljunk arra, hogy az egynyelvű gyerek is számos olyan szót, nyelvtani szerkezetet használ a nyelvelsajátítás során, ami a felnőttek nyelvhasználatához viszonyítva érthetetlennek, hibásnak tűnhet.

Azt is tudnunk kell azonban, hogy a kétnyelvű gyermek nyelvi fejlődését nem csak az befolyásolja, hogy milyen nyelven beszélnek hozzá a szülők. Lényeges hatással van a nyelvi fejlődésre, a nyelvelsajátítás üte-

Jó, ha megjegyezzük: „A gyermeknyelv nem a felnőttek nyelvének egy kevésbé tökéletes formája, hanem egy olyan rendszer, amely előre meghatározható stádiumokon keresztül fejlődve mindinkább megközelíti a felnőttek beszédét.” Göncz Lajos: *A kétnyelvűség pszichológiája*. In: Lanstyák István és Vanèoné Kremmer Ildikó szerk., *Nyelvésztől változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*, 33–76. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda, 2005. 40. old.

mére, a kialakuló szókinés nagyságára és összetételére a környezet nyelve is. Nem mindegy például, hogy a családdal együtt élnek-e a nagyszülők, és ők milyen nyelven beszélnek a gyerekhez; vannak-e idősebb testvérei, s ők milyen nyelven érintkeznek a gyerekkel; milyen nyelvű a tágabb környezet (a szomszédok, a település). Ezek a tényezők együttesen, természetesen a családban használt nyelvek mellett, meghatározó szereppel bírnak abban, hogy a felnövekvő gyermek egy- vagy kétnyelvűvé válik.

Előfordulhat ugyanis, hogy bár a szülők egyetlen nyelven beszélnek gyermekükkel, a velük együtt élő nagyszülők (az anya vagy az apa szülei) következetesen egy másik nyelven beszélnek unokájukhoz, aki ezáltal ugyanúgy kétnyelvűvé fejlődhet, mintha a szülei beszéltek volna vele két nyelven. Ám az is megtörténhet, hogy bár a szülők és a család egyetlen nyelvet használ a kicsivel való érintkezésben, amikor a gyermek érintkezésbe kerül a szomszédokkal, játszópajtásokkal, és azok nem azt a nyelvet használják, amit a családban hallott, gyorsan elsajátítja ezt a nyelvet is. Ilyenkor azonban már nem egyidejűleg zajlik a nyelvek elsajátítása, és így nem lingvizmus alakul ki, hanem glottizmus.

Amint utaltunk rá, a gyermek azt a nyelvet sajátítja el úgynevezett anyanyelvként, amelyet maga körül hall. A fentiekben láthattuk, hogy a nyelvileg vegyes házasságokban a szülők könnyen elérhetik, hogy gyermekük két anyanyelvévé váljék; ehhez csak az kell, hogy esemetjük mindkét nyelvvel rendszeresen találkozzon a családban. Ám a nyelvelsajátításnak éppen ez a sajátossága (tudniillik az, hogy a gyermek játszva elsajátítja azt a nyelvet vagy azokat a nyelveket, amelyen vagy amelyeken hozzá beszélnek) azt is lehetővé teszi, hogy az egyébként azonos nyelvet anyanyelvként beszélő szülők is kétnyelvűvé szocializálják gyermeküket. Ehhez azonban a szülők tudatosan vállalt döntése és ennek az elhatározásnak a következetes betartása szükséges. Egészen pontosan az, hogy – annak ellenére, hogy az egyik szülőnek ez nem az anyanyelve – vagy az anya, vagy az apa vállalja, hogy nem a saját anyanyelvében, hanem egy másik nyelven fog beszélni gyermekével, aki így már születésétől fogva egyidejűleg több nyelvet hall maga körül, s egyidejűleg két nyelvet elsajátításába kezd. (Azt azonban nem árt felidézni, hogy ha az így határozó szülő nem anyanyelvi kiejtéssel beszéli ezt a nyelvet, akkor a gyermek is így, akcentussal fogja elsajátítani ezt a bizonyos másik nyelvet.)

A kétnyelvű családban kétnyelvűként felnövő gyermekek nyelvhasználatára képesen mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy – bár anyanyelvként sajátítanak el párhuzamosan két nyelvet – felnőttként az ő nyelvhasználatuknak is a jellemzői közé fog tartozni mindaz, ami valamennyi kétnyelvű beszélő sa-

játossága. Nyelvhasználatukban találkozhatunk majd például köleszövegekkel és kódváltásokkal (a kétnyelvűségnek a nyelvhasználatra gyakorolt hatásairól a következő fejezetben olvashatnak). Ám ez nem a „hiányos” nyelvtudás vagy a „nyelvkeveredés” következménye, hanem a kétnyelvűség szükségzerű hatása. Gondoljunk arra, hogy azok a kárpatjai magyarok is használnak időnként magyar beszédükben ukrán vagy orosz szavakat, akik szinte egyáltalán nem beszélnek egyik szláv nyelvet sem.

Az alábbi idézet jól példázza a kétnyelvű családban felnövő gyermek nyelvhasználatát. Zolika öt éves a felvétel készítése idején. Beregszászban él. Különböző anyanyelvű szülei általában a saját nyelvüket használják a gyermekhez szólva. Édesanyja rendszerint magyar, édesapja leggyakrabban ukrán nyelven beszél vele. Közvetlen szomszédságukban mind magyarok, mind ukránok laknak.

Apa (a szétszórt játékokra mutatva): Ти будеш збирати? [Te össze fogod szedni?]

Zolika: Зберу. [Összeszedem.]

Anya: Na, gyere játszani. Nem jössz?

Zolika: Régen, régen *Tamy* [Apu] így csinált. [Malacokat utánzó hangot ad ki.]

Apa: Ти свиньки так роблять. [Azok a malacok csinálnak így.]

Zolika: I ти робив *régen*. [Te is csináltál régen.]

A gyermek jól láthatóan elkülöníti a két nyelvet: anyjával magyarul, apjával ukránul beszél. Megfigyelhető a kétnyelvűek nyelvhasználatát jellemző köleszés (a *Tamy* szó használata magyar, a *régen* előfordulása ukrán mondatba ágyazva) és a kódváltás is: a gyermek a beszédpartneréhez igazodva egyetlen társalgáson belül vált oda és vissza a magyar és az ukrán nyelv között.

Forrás: Karmacsi Zoltán: *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás* c. kötete.

A legtöbb családban viszont nem két, hanem egy nyelvet találkozik a gyermek, s így nem két, hanem egy nyelvet sajátít el anyanyelvként. Ám ez nem jelenti azt, hogy később esélye sincs arra, hogy akár magas szinten elsajátítson további nyelveket, s ezáltal két- vagy többnyelvűvé váljék.

De vajon mikor lehet vagy mikor kell elkezdeni a második nyelv tanulását akkor, ha nem kétnyelvű családban nő fel a gyermek? Sokáig úgy vélték, hogy a második nyelv tanulását/tanítását csak akkor célszerű elkezdni, amikor már lezárult az anyanyelv (első nyelv) elsajátítása. Ez az elgondolás azonban

téves. Egyrészt: lehetetlen meghatározni, mikor tekinthető úgy, hogy az anyanyelv fejlődése már lezárult. Másodszor: ha nem egyszerre kezdődik a két nyelv elsajátítása, akkor a második nyelv tanulása már nem olyan fejlődési fázisokon keresztül folyik, mint az első nyelv (anyanyelv). Ezt könnyű belátni: ha valaki három, tíz, húsz vagy ötven évesen kezd el idegen nyelvet tanulni, akkor kevés az esély arra, hogy az elsődleges biológiai hangok képzésével kezdje, a gügyögéssel folytatja, majd következnek az egyszerű mondatok stb. Ha tehát egy másik nyelvet nem az első nyelvvel egyszerre kezd el tanulni valaki, akkor ennek a nyelvnek a tanulási szakaszai nem azonosak az első nyelv tanulása során átélt szakaszokkal. A következő nyelv, sőt: bármely soron következő nyelv (akár a második, akár a harmadik, de akár a hatodik nyelvet tanulja is az ember) elsajátítása során már alkalmazzuk azt a tudást, amit az első nyelv (anyanyelvünk) elsajátítása során megszereztünk. Vagyis: építünk arra, amit már tudunk. Tudjuk, hogyan kell hangokat képezni, s azt is, miként kell ezekből szavakat összeállítani, a szavakból pedig képesek vagyunk mondatokat formálni az adott nyelv nyelvtanának megfelelően.

Főként a 19. században a nyelvtanulásnak bevett módja volt a cseregyerek-rendszer is: magyar szülők gyakran küldték „német szóra”, németek pedig „magyar szóra” gyermekeiket egymáshoz, hiszen az élnkülő gazdasági kapcsolatok miatt, elsősorban a kézműves mesterek, kereskedők körében, szükség volt több nyelven beszélő emberekre. A módszer úgy működött, hogy a magyar szülők az ország valamely német nyelvű városába küldték gyermeküket néhány hónapra (ritkábban akár több évre is), s onnan általában azonos nemű és korú német ajkú gyermek érkezett. Ez idő alatt mindkét gyermek elsajátította a környezet nyelvét, s közben a kultúrát, a szokásokat is megismerte. Jókai Mórról is tudjuk, hogy komáromi szülei az akkor még jelentős részben németek által lakott, viszonylag közeli Pozsonyba küldték németül tanulni, s onnan egy német kisfiú érkezett Komáromba, hogy megtanuljon magyarul.

Nem kaptunk azonban választ arra a kérdésre, hogy ha nem igaz az az állítás, mely szerint a második nyelv elsajátítását csak az anyanyelv megtanulása után szabad elkezdni, akkor mégis: mikor kezdetünk bele egy újabb nyelv tanulásába. Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kaphassunk, meg kell ismerkednünk a kritikus periódus elméletével.

A kutatások és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyelv elsajátításának képessége az ember veleszületett (genetikusan kódolt) tulajdonsága. Ez azt jelenti, hogy minden egészségesen született gyermekben ott lapul a képesség arra, hogy megtanuljon beszélni. Ám az kiderült, hogy ha bizonyos korig nem találkozik emberi nyelvvel a gyermek, azaz ha nem beszélnek hozzá, ez a képessége elvész. Azt a periódust, melynek során mindenképpen nyelvi ingereknek kell érniük a gyermeket ahhoz, hogy megtanuljon beszélni, általában másfél és nyolc éves kor közé teszik. Vagyis ha egy gyermek nyolc éves koráig úgy fejlődik, hogy nem beszélnek hozzá, szinte bizonyos, hogy soha nem tanul meg úgy beszélni, ahogyan a kortársai; ha megtanul egyáltalán beszélni.

Sokan úgy vélik, hogy ehhez hasonló kritikus periódus meghatározható az idegen nyelv vagy másodnyelv tanulásában is. A pszichológusok és nyelvészek többsége egyetért abban, hogy azoknál a gyermekeknél, akik nem kétnyelvű családban szocializálódnak (vagyis akik csak egyetlen nyelvet tanulnak meg a szüleitől, szűkebb környezetüktől), a négy és nyolc/kilenc éves kor közötti időszakban célszerű intézményesen, az oktatási rendszerben (óvodában, iskolában) elkezdni egy másik nyelv szervezett oktatását. Nem véletlen, hogy Ukrajnában a kisebbségek nyelvén (így például a magyar nyelven) oktató iskolákban első osztálytól (tehát hat éves kortól) kötelező az államnyelv (vagyis az ukrán) oktatása, az idegen nyelv (például az angol, a német vagy a francia) tanulását pedig a második osztályban (hét éves kortól) kezdik a gyerekek.

Mivel az anyanyelv(ek) és az idegen nyelvek/második nyelvek elsajátítása nem azonos módon folyik, lényeges megjegyeznünk, hogy ez a kritikus periódus csak az anyanyelven kívüli első idegen nyelv elsajátítására vonatkozik. A kutatók nagyrészt egyetértenek abban, hogy ha valaki az anyanyelve (vagy ha két anyanyelve van, akkor az anyanyelvei) mellé később elsa-

„A 9. életévet az idegen nyelv tanulása szempontjából szokás kritikus határként kezelni: ha az idegen nyelv tanulása az ezt követő életévekben kezdődik, az egyik nyelvi szint – a fonetikai, fonológiai – elsajátítása már csak komoly kompromisszumok árán lehetséges.” Lengyel Zsolt: *Nyelvelsajátítás, nyelvi fejlődés és a nyelvi környezet*. In: Lanstyák István és Vančoné Kremmer Ildikó szerk., *Nyelvészetéről változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*, 121–152. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda, 2005. 121. old.

„A kétnyelvűség pedagógiai vonatkozásai kapcsán gyakran merül fel a másodnyelv intézményes oktatásának optimális kezdési idejének kérdése is. A neurofiziológiai hipotézis szerint a másodnyelv tanulását a negyedik és a nyolcadik életév között ajánlatos elkezdni (...). A kezdés idejének pontosításakor számos olyan tényező hatását kell mérlegelni, amelyek mindkét nyelv későbbi fejlődését befolyásolják. A tanuló szempontjából figyelembe kell venni, hogy számára felcserélő-e vagy hozzáadó a kétnyelvűségi helyzet, fennáll-e a nyelvcsere lehetősége, melyik a környezet domináns nyelve, amely intézményes segítség nélkül is nagymértékben kifejlődne, milyen intenzitással folyik a tanulás, mennyi a rendelkezésre álló idő, milyen céllal tanulja a nyelvet.” Göncz Lajos: A kétnyelvűség pszichológiája. In: Lanstyák István és Vančonek Kremmer Ildikó szerk., *Nyelvészetéről változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*, 33–76. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda, 2005. 51. old.

játít még egy nyelvet, akkor egyben azt a mechanizmust is elsajátítja, hogyan kell nyelvet tanulni. Ennek a tudat alatti, ösztönös képességének a birtokában pedig a későbbiekben további nyelvek tanulása is sikeres lehet. Ezért van az, hogy sok iskolában nem egy, hanem két idegen nyelvet is oktatnak, mégpedig úgy, hogy az egyik oktatását jóval később (magasabb osztályban) kezdik, mint az első tanulását.

„Hagyományosan az idegennyelv-oktatást a gyermekek viszonylag érettebb korában kezdték meg, 10–11 éves koruk körül. Manapság a korán kezdődő tanulás előnyeit hangsúlyozzák, amit a kisgyermekek nyelvsajátításának természetessége (...), valamint az indokol, hogy a kisgyermekek még valószínűleg több időt tudnak e célnak szentelni. (...) A kisgyermekek idegennyelv-oktatása igen eredményes lehet, de csak ideális körülmények között. Az oktatási célokat korlátozni kell, évfolyamokra felbontani és egyértelműen meghatározni. Speciális programokra van szükség. Olyan módszereket kell kidolgozni, amelyek megfelelnek a gyermekek érdeklődési körének és szellemi szintjének. (...)

Formális idegen nyelvi programok bevezetése nélkül is fejleszteni lehet azonban a kisgyermekek általános nyelvi tudatosságát, vagyis kialakítani a saját és mások nyelvének létezésé és változatossága iránti érzékenységet, és a gyermekek ráébreszthetők arra az öröme, amelyet az idegen nyelvekkel való érintkezés nyújthat. A gyermekek képesek idegen nyelvű játékok, dalok, mondókák, szólások, mindennapi köszönések és egyszerű fogalmak (például számolás, testrészek, az óra beosztása) megtanulására. Más nyelvi háttérből jövő tanulók jelenlétekor például a soknyelvű helyzet felhasználható a kölcsönös érdeklődés kialakítására egymás nyelvi és kulturái iránt. Ez az élmény jó alapul szolgálhat a későbbi szisztematikus nyelvtanuláshoz.” David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 1998. 462. old.

- van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?
- kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?
- reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?
- kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?
- valóban nyelvében él-e a nemzet?
- milyen összefüggés van a kárpátjai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosságtudata között?

ISBN 978-963-508-582-8

9 789635 085828 >

A nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak a határon túli magyar nyelvváltozatok jellemzőiről; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen (vagy gyakran egyáltalán nem) jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának.

Célunk, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évtizedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező művelt olvasót célközönségként tekintve mutatja be. Könyvünk egyfajta segédkönyve kíván lenni azoknak a szülőknek, akik tanácstalanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkcióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni árukínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén. Ajánljuk továbbá könyvünket mindazoknak, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, a Kárpátalján élő magyarok iránt.

